

Cantate 161 – zondag 16 september 2018

Cantate 161 is een van Bachs vroege cantates, geschreven in Weimar voor de zestiende zondag na Trinitatis, 27 september 1716. In maart 1714 was hij aldaar tot concertmeester van de hofkapel benoemd, met de verplichting om maandelijks een cantate te componeren.

'*Komm, du süße Todesstunde*' is één van de meest uitgevoerde cantates, en dat is niet voor niets, het is misschien ook wel een van de mooiste.

Het karakter van 'vroege Bachcantate' blijkt o.m. uit het ontbreken van een openingskoor en het gebruik van blokfluiten. Bij een latere heruitvoering in Leipzig verving Bach die door de toen hypermoderne traverso's. Bij onze uitvoering vandaag hoort u een nog modernere instrumentatie: één houten en één zilveren dwarsfluit.

Het libretto, ofwel de tekst van deze cantate, is van hofdichter en -bibliothecaris Salomon Franck (1659-1725). De evangelietekst waarop het is gebaseerd komt uit het evangelie van Lucas, en betreft het verhaal waarin Jezus de gestorven jongeling te Nain opwekt uit de dood. Het toenmalig lutheranisme las deze tekst niet als verslag van een vreugdevol wonder, maar als metafoor: ook wij zullen, als we overleden zijn, door Christus worden opgewekt.

In Bachs tijd was de dood bijna vriend aan huis. Een bittere realiteit, veel zichtbaarder en ingrijpender dan wij ons nu kunnen voorstellen. Bach 'predikt' in zijn muziek geen drieste wereldverachting, maar eerder een verregaand relativiseren van het aardse leven. Het perspectief is immers de hemelse vreugde en rust. Daarbij verzinkt dat aardse tranendal in het niet: hier ellende – daar volmaakte rust.

Het gaat in de cantateteksten en de muziek van Bach dus niet om het doodsverlangen op zich, maar om het verlangen naar dat betere leven dat via het sterven als poort naar het hemelrijk kon worden bereikt. Zo bezien is de dood eerder een vreugdevolle uitweg dan een droevig afscheid.

Later, in Leipzig, heeft Bach deze cantate ook geschikt bevonden voor het feest van Mariä Reinigung (Maria Lichtmis) omdat op die dag het verhaal wordt gelezen van de ontmoeting van Maria en de pasgeboren

Jezus met de oude Simeon, die daarbij te kennen geeft snel te willen sterven nu hij Jezus eenmaal heeft aanschouwd.

Zoals al vermeld opent de cantate niet met een koor op de bijbeltekst, maar direct met een alt-aria over de in Bachs tijd vertrouwde interpretatie van deze tekst: 'Komm, du süße Todesstunde'. Door de aria heen speelt het orgel een bekende koraalmelodie van Hans Leo Hassler (1601). Dit muzikale citaat zullen Bachs toehoorders - daar kon hij vast op rekenen - direct hebben 'verstaan', namelijk als melodie van het bekende stervenskoraal 'Herzlich thut mich verlangen nach einem sel'gen End', een tekst van Christoph Knoll uit 1611. De orgelpartij ondersteunt zo de bede van de alt met dit bekende kerklied, waardoor de toehoorder meteen in de juiste stemming geraakt.

Voor de hedendaagse toehoorder is deze associatie niet meer vanzelfsprekend: wij kennen die melodie immers vooral als die van het koraal 'O Haupt voll Blut und Wunden' uit Bachs Matthäus-Passion. Met de tekst *Honig aus des Löwens Munde* verwijst librettist Franck naar een vers uit het boek Richteren, waarin wordt verhaald hoe Simson enkele dagen nadat hij met blote handen een jonge leeuw had gedood, in de mond van het kadaver een bijennest en zelfs honing aantrof: zo zal ook onze dood uiteindelijk zoet en levenbrengend zijn.

In het daaropvolgende recitatief verklaart de tenor zijn afkeer van de wereld in scherpe tegenstellingen: Lust/Last, Dornen/Rosen, Gift/Zucker. Tegenover Freude plaats hij Komete, een fenomeen dat in die tijd alom als onheilsteken werd beschouwd. Na allerlei tekstschilderende details eindigt het recitatief met een arioso gezongen *Lust, von dieser Welt zu scheiden*, door de basso continuo onderstreept met een figuurtje dat maar niet kan loskomen van zijn laagste toon, die natuurlijk voor de wereld staat.

In de aria die hierop volgt drukt de tenor zijn *Verlangen den Heiland zu umfassen* uit. De toon is minder klaaglijk dan in de altaria, veeleer troostrijk en aanvaardend, van een ingetogen vergeestelijkte vreugde.

Het door alle instrumentalisten begeleide recitatief van de alt voert ons aan het einde naar een hoogtepunt van deze cantate. Maar daaraan

vooraf gaat een plastische uitbeelding van het in slaap vallen, de dood is immers een tijdelijke slaap, met dalende muzikale lijnen voor alle partijen, en vervolgens van de opwekking met energiek omhoog lopende lijnen. En dan klinken ten slotte de doodsklokjes van het stervensuur, met tinkelende fluiten en pizzicato strijkers.

Dan pas, in de bevrijdende en optimistische slotfase van deze cantate, met het uitzicht op onsterfelijkheid en de hereniging met Christus, komt het koor in actie, begeleid door twee vrolijke fluiten die aanvankelijk nog even herinneren aan het smachtende motief waarmee ze de cantate openen, maar vervolgens het eenvoudige vierstemmige lied van het koor versieren met dartele tweeëndertigste nootjes als beeld van de ten hemel klapwiekende ziel.

Met het slotkoraal keert de toonaangevende koraalmelodie weer terug, thans met als tekst het vierde couplet van Christoph Knolls lied. Maar de gebruikelijke vierstemmige zetting wordt hier tot vijfstemmigheid uitgebreid door een snelle versierende melodie vol syncopes van de twee nu unisono spelende fluiten. Deze omhullen het donkere koraal als het ware met het lichte aureool van de opstanding.

Wij gaan luisteren naar '*Komm, du süße Todesstunde*', met voor jullie toch de wens dat die voorlopig nog even op zich laat wachten....